

МАЙНО ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Анна Швець,

*ад'юнкт кафедри кримінального права
Київського національного університету внутрішніх справ*

Процес розбудови правової держави в Україні безпосередньо пов'язаний із дотриманням і належною реалізацією гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та громадянина, до яких, зокрема, належить їх право власності. Власність – економічна основа суспільства, показник добробуту населення, а тому одним із завдань держави є належне забезпечення охорони права власності. У статтях 13 та 43 Конституції України зазначено, що кожен має право володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, ніхто не може бути проти-правно позбавлений права власності, держава забезпечує захист усіх суб'єктів права власності.

Злочини проти власності є одним із найпоширеніших видів злочинних діянь. Так, у 2007 р. їх кількість становила 46,7 % загальної кількості вчинених злочинів. Згідно з даними Міністерства внутрішніх справ України, у 2007 р. зареєстровано 187 768 злочинів проти власності, що на 12,9 % менше порівняно з 2006 р. За даними органів внутрішніх справ (далі – ОВС) у 2007 р. засуджено 59 614 осіб за злочини проти власності [1, с. 2]. Аналіз статистики свідчить про тенденцію зменшення злочинних посягань на власність. Порівняно з 2006 р. у 2007 р. злочини проти власності явно зменшились, але у 2008 р. та на початку 2009 р. злочинність стрімко зростає у зв'язку з масовим безробіттям і зuboжінням населення й іншими соціальними чинниками.

Проблема предмета злочинів проти власності у кримінальному праві є однією з найактуальніших і суперечливих. У науці кримінального права предмет є факультативною ознакою складу злочину, оскільки вказаний не в усіх складах злочинів Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України. Однак це положення не поширюється на злочини проти власності; для них характерна наявність предмета злочину як обов'язкової ознаки їх складу.

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю тлумачення відповідних положень КК України щодо предмета злочинів проти власності у кримінальному праві, а також їх правильної кваліфікації. Визначення поняття «предмет злочинів проти власності» має не лише теоретичне, а й практичне значення, оскільки від цього залежить розуміння відповідного об'єкта кримінально-правової охорони.

Метою цієї статті є визначення поняття «майно» у кримінально-правовій доктрині України як предмета злочинів проти власності.

У становлення та розвиток теоретичних знань стосовно предмета злочинів проти власності значний внесок зробили такі вчені, як Ю. Ляпунов, В. Владимиров, П. Матишевський, В. Тацій, В. Кудрявцев, М. Коржанський, А. Піонтковський, С. Яшков, П. Михайленко, Б. Никифоров, Я. Брайнін, Н. Вишнякова, О. Мазуренко, М. Бікмурзін та ін.

Злочини проти власності мають давню історію, оскільки вони з'явилися з виникненням суспільних відносин. Уперше злочинні посягання на власність були законодавчо закріплені статтями 35–37 Правди Ярославичів (Короткої редакції Руської Правди). У цій правовій пам'ятці детально описувалися склади злочинів проти власності, що дозволяє зробити висновок, згідно з яким на той час в Київській Русі вже склалися відносини власності, що забезпечувалися кримінально-правовою охороною. За часів Руської Правди злочини проти власності або «майнові злочини» також мали досить поширений характер. Найбільш небезпечний вид злочинів проти власності – це розбій, підпал чужого майна, конокрадство, яке у Широкій Руській Правді вважалося одним з найбільш тяжких злочинів.

Руська Правда виділяє найдавніший та розповсюджений вид злочину проти власності – крадіжка («тятьба»). Правда Ярослава (Коротка редакція Руської Правди) розглядає крадіжку військового коня та зброї, одягу дружинника (статті 13, 15, 16, 18); Правда Ярославичів (Коротка редакція Руської Правди) передбачала крадіжку майна феодальної садиби (домашній скарб), робочого коня й іншої домашньої худоби; дров і сіна (статті 21, 28–29, 31, 32, 34–40); Широка Руська Правда (статті 33–46, 63, 69–73, 75–77, 79–84, 121) – також крадіжку холопів. Про розповсюдженість крадіжок, їх небезпечність для власників свідчить той переконливий факт, що з 22 статей Правди Ярославичів 12 статей передбачали відповідальність саме за крадіжку (у Широкій Правді – 28 статей).

З давніх-давен, під поняттям «крадіжка» визначалося таємне викрадення чужого майна, детально описувався склад цього протиправного діяння. Предметом злочинів проти власності завжди визнавалися земля, тварини, худоба (особлива увага приділялась ко-

ням), птахи, річкові та морські судна, предмети господарського призначення й інші речі матеріального світу [2].

У КК України злочини проти власності передбачені у розділі 6 Особливої частини. Родовим об'єктом аналізованих злочинів є суспільні відносини власності, які охороняються кримінальним законом.

У постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» від 25.12.1992 р. № 12 зазначено, що предметом злочинів проти власності є майно, належне громадянам: жилі будинки, квартири, предмети домашнього господарства, продуктивна та робоча худоба, насадження на земельній ділянці, засоби виробництва, вироблена продукція, транспортні засоби, грошові кошти, акції, інші цінні папери, а також інше майно споживчого та виробничого призначення (п. 2). У цій постанові згадується лише майно, яке належить особі, хоча посягання здійснюються на власність не лише фізичних осіб, а й юридичних осіб, підприємств, установ, організацій, держави тощо.

Заслуговує на увагу проект постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності». У цьому документі, зокрема, зазначено, що предметом злочинів проти власності є майно, яке має вартість і перебуває у чужій для винної особи власності. Крім того, предметом злочинів проти власності можуть виступати також гроші, цінні папери, які є еквівалентом вартості майна та засвідчують право власності певної особи на майно. Іншими словами, з наведеного тексту випливає, що предметом злочинів проти власності є майно, яке перебуває у чужій для винної особи власності, але не конкретизується хто може бути суб'єктом права власності на нього. Слід зазначити, що у статтях 2, 318 ЦК України суб'єктами права власності є фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства) й юридичні особи (господарські товариства, професійні спілки, громадські, релігійні об'єднання тощо), держава. Їх рівність перед законом і забезпечення захисту їх прав державою гарантовані Конституцією України (ст. 13). Крім того, у проекті аналізованої постанови зазначається, що предметом злочинів проти власності, як правило, є чуже майно, а також можуть бути гроші, цінні папери, тобто поняттям «майно» не охоплюються гроші та цінні папери. Разом із тим згідно із ЦК України окремим видом майна є гроші (грошові кошти) та іноземна валюта (ст. 192) та валютні цінності (ст. 193).

Відповідно до ст. 190 ЦК України майно є окрема річ, сукупність речей, а також майнові права й обов'язки. При цьому у ст. 179 ЦК України проголошено, що річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права й обов'язки.

Відповідно до Господарського кодексу (далі – ГК) України, майном визнається сукупність речей та інших цінностей (у тому числі нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їх балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних фондів, оборотних засобів, коштів, товарів. При цьому коштами у складі майна суб'єктів господарювання є гроші у національній та іноземній валюті, призначені для здійснення товарних відносин цих суб'єктів з іншими суб'єктами, а також фінансових відносин відповідно до законодавства (ст. 139).

Отже, зміст поняття «майно» у кримінальному праві є вужчим, ніж у цивільному та господарському.

У юридичній енциклопедичній літературі зазначається, що майно – це сукупність речей і матеріальних цінностей, що перебувають у власності особи (фізичної або юридичної), держави тощо. До складу майна також належать гроші та цінні папери [3, с. 224]. При цьому річчю визнається предмет матеріального світу, який знаходиться у звичайному стані в природі або створений працею людини [4, с. 85]. Дещо інше поняття речі фігурує у філософії. Так, у філософському словнику зазначено, що річ – це частина матеріального світу, яка має відносно самостійне існування. Одна річ відрізняється від іншої своєю якісною визначеністю [5, с. 65].

Неоднозначними є також визначення поняття «майно» у юридичній літературі. Так, Л. Криворученко та М. Панов зазначають, що предметом переважної більшості злочинів проти власності є чуже майно – речі матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного й юридичного характеру, а також майнові права. За фізичними ознаками майно – це предмети матеріального світу, які можна вилучити, привласнити, спожити, знищити тощо. За економічною ознакою майно характеризується тим, що воно має певну мінову та споживчу вартість і вимірюється вкладеною в нього працею людини. За юридичними ознаками майно має бути чуже для винного, тобто належати на праві власності іншому суб'єкту права власності [6, с. 492–493].

Окремі вчені також вважають, що предметом деяких злочинів, передбачених статтями 189–190 КК України, є майнові права. Значною мірою такий висновок зумовлений тим, що у п. 3 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності» зазначено, що предметом шахрайства та здирництва є не тільки майно,

а й право на нього (надання права вимагати виконання зобов'язань, документи, які надають право на отримання майна тощо), а здирництво – це будь-які дії майнового характеру (передача майнових вигод або відмова від них, відмова від прав на майно тощо). Однак таку позицію поділяють не всі науковці.

З. Вишинська предметом шахрайства вважає той чи інший предмет (майно), право на майно (документ на майно) [7]; вона також переконана, що при інших формах викрадення предметом може виступати не тільки майно, а й право на нього. На думку М. Коржанського, предметом злочинів проти власності може бути майно як сукупність речей, які мають матеріальну цінність, грошову оцінку (ціну) і знаходяться у цивільному обороті, а також гроші та цінні папери, право на майно [8, с. 21]. Ми не поділяємо позицію З. Вишинської та М. Коржанського, оскільки вважаємо, що право на майно не має матеріального характеру.

На думку Є. Лашука, «право на майно позбавлене матеріальності і тому не може виступати предметом злочину. Предметом злочину в цьому випадку слід визнавати речі, які є матеріальним виразом права на майно – офіційні документи, що засвідчують таке право (довіреність, акція, облігація, вексель, боргова розписка, чек, тощо)» [9, с. 60]. Розглядаючи фізичні, економічні та юридичні ознаки предмета шахрайства, О. Смаглюк також вважає, що право на майно не може виступати предметом цього злочину [10, с. 8]. Ми підтримуємо точку зору Є. Лашука та О. Смаглюка і також вважаємо, що під термінологічним зворотом «право на майно» слід розуміти документ, який засвідчує право власності на майно (наприклад, заповіт, довіреність, договір дарування, квитанція, акція, облігація, боргова розписка, чек тощо).

У юридичній енциклопедії поняття «матеріальні цінності» визначається як різновид майна, реальні речі, об'єкт речових прав. Відмінною ознакою матеріальних цінностей є цінність фізичних властивостей речі та реальне володіння нею.

На нашу думку, матеріальні цінності – це предмети матеріального світу, які мають корисні властивості, тобто виступають як певні матеріальні блага, а також мають економічні властивості (споживчу вартість), є продуктом праці людини та предметом товарного обміну. Ми вважаємо, що суперечки в юридичній літературі з приводу визнання предметом злочинів проти власності нематеріальних цінностей зумовлені неоднозначним трактуванням поняття «матеріальні цінності». Так, на думку В. Владимірова, майно втілюється в матеріальних речах, предметах матеріального світу. Майно – це сукупність речей, що має споживчу вартість, економічну цінність [11, с. 21].

П. Матишевський вважає, що предметом викрадення може бути рухоме майно (гроші, дорогоцінні каміння, продукти харчування, одяг,

худоба, витвори мистецтва, літератури, науки (книги, брошури, статті, скульптури, картини та музичні твори, рукописи тощо). Будь-яке майно, що має ціну, може бути предметом викрадення, у тому числі цінні папери [12, с. 26].

Ми підтримуємо думку В. Владимірова, оскільки вважаємо, що витвори мистецтва, літератури, науки (книги, брошури, статті, скульптури, картини та музичні твори, рукописи тощо) є об'єктами права інтелектуальної власності (ст. 420 ЦК України) та охороняються іншим розділом КК України.

Отже, одностайної думки щодо змісту поняття «майно» у кримінально-правовій літературі не існує. Це, у свою чергу, зумовлює труднощі при кваліфікації злочинів проти власності.

На нашу думку, зміст поняття «майно» має розкриватися безпосередньо у кримінальному законі. У зв'язку з цим погоджуємося з пропозицією З. Тростюк передбачити у Загальній частині КК України окремий термінологічний розділ [13, с. 123].

Викладене дозволяє зробити **висновок**, що *майно як предмет злочинів* проти власності – це будь-які матеріальні цінності, яким притаманні ознаки фізичного, економічного, юридичного характеру й які перебувають у чужій для винної особи власності.

Література

1. *Узагальнення практики розгляду судами справ про злочини проти власності станом на 01.11.2008*: Верховний Суд України. – <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
2. *Руська Правда*. – http://ru.wikipedia.org/wiki/Русская_Правда.
3. *Юридична енциклопедія*: В 6 т. – К., 2004. – Т. 6. – 768 с.
4. *Большой юридический словарь* / Под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. – М., 2002. – 704 с.
5. *Философский словарь* / Под ред. И. Т. Фролова. – М., 1986. – 590 с.
6. *Кримінальний кодекс України*: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х., 2007. – 1184 с.
7. *Вышинская З. А.* Об уголовной ответственности за хищение государственного и общественного имущества. – М., 1948. – 21 с.
8. *Коржанский М. И.* Об'єкт і предмет злочину. – К., 1997. – 112 с.
9. *Лашук Є. В.* Предмет злочину в кримінальному праві України: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2005. – 262 с.
10. *Смаглюк О. В.* Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2004. – 20 с.
11. *Владимиров В. А.* Квалификация преступлений против личной собственности. – М., 1968. – 171 с.
12. *Матшевский П. С.* Преступления против собственности и смежные с ними преступления. – К., 1996. – 240 с.
13. *Тростюк З. А.* Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України. – К., 2003. – 144 с.

